

С. И. Михида

ПСИХОПОРТРЕТ В. ВИННИЧЕНКА: ПСИХОСОМАТИЧНІ МАРКЕРИ

Здавалося б проблему психологічного портрета Володимира Винниченка можна було б вважати вичерпаною. Свідчення Євгена Чикаленка, Юрія Тищенка, Розалії Ліфшиць та інших сучасників: рідних друзів, знайомих, характеристики на зразок „натура як у тура”, „infant teryble”, наукові оцінки сучасних літературознавців (В. Панченко, Г. Сиваченко) – все це наразі свідчить і про унікальність об'єкта дослідження, і про інтерес до нього, і про досить високу порівняно з іншими українськими митцями слова, якщо не зважати, звичайно, на психоаналітичні студії про Т. Г. Шевченка, міру осмисленості на рівні синтезу з психологічною наукою. Та все ж говорити про можливість побачити психічну іпостась митця вповні, думається, зарано.

Тож поставимо за мету цієї розвідки лише чергову спробу окреслити окремі штрихи до образу непересічного українця. Пам'ятаючи про жанр літературного портрета, який свого часу був досить впливовим джерелом розуміння природи художності того чи іншого автора, вестимемо мову про психологічний портрет особистості творця літературного явища. Його бачення – це ще одна можливість пізнати таємницю й зануритися в таїну мистецтва слова. Об'єктом студії обираємо матеріал надзвичайно вдячний для розкриття досить тонкої субстанції: психічного буття митця, яка є організуючою силою творення художніх явищ. У своїх попередніх розвідках ми назвали його мегатекстом: усім обширом вербальної інформації, що уможливорює

реконструкцію психологічного портрету письменника. Це – мемуари в найширшому розумінні (щоденники, епістолярій, записники, спогади тощо) й власне літературні тексти, які мають ознаку відтворення власних психологічних характеристик. Мегатекст В. Винниченка у цьому значенні – унікальний. І творчий доробок, і мемуари по-особливому розкривають особистість автора.

Дослідження окремих аспектів психіки митців слова межі ХІХ – ХХ століть (І. Франко, М. Коцюбинський, О. Кобилянська, Леся Українка, В. Стефаник) переконують у важливості досягнення як мінімум трьох її сфер: свідомої, підсвідомої та психосоматичної. Не вдаючись за браком текстового простору до розкриття особливостей перших двох (тут знайдеться місце характеру, волі, емоційності, пам'яті, інстинктам, потягам, комплексам тощо), зауважимо вагомість третьої – психосоматичної. Йдеться передусім про темперамент, як один із формотворчих чинників поезики.

Продовження розмови про темперамент письменника цього разу зумовлене власне текстовими факторами. Аналіз малої прози В. Винниченка, визнаної уже І. Франком, високо оціненої М. Зеровим та пізнішими дослідниками, переконує у її експлікаційній прозорості, інформативності щодо психотруктури автора. Підтвердження цьому знайдемо у письмових свідченнях сучасників та авторських мемуарних текстах: щоденниках, епістолярії. А власне художні явища засвідчують ряд домінант, які мають відверто психоавтобіографічний характер і дозволяють виявити особливості темпераменту митця та їх вплив на художність.

Недаремно вже перша серйозна літературно-критична оцінка Винниченкової „Сили і краси”, znana й неодноразово цитована, має відверто психологічний характер, і особливості художності початківця вмотивовуються тут особливостями психіки автора: „Серед млявої, тонко-артистичної та малосилої, або ординарно шаблонової та безталанної генерації сучасних українських письменників раптом виринуло щось таке дуже, рішуче, мускулисте і повне темпераменту, щось таке, що не лізе в кишеню за словом, а силе його потоками, що не сіє кризь сито, а валять валом, як саме життя, всуміш українське, московське, калічене і чисте, як срібло, що не знає меж своїй обсервації і границь своїй пластичній творчості” [9, с. 20]. (Курсив наш – С.М.). Як бачимо, літературний критик зауважує психосоматичні характеристики початкуючого письменника і вказує на їх наслідки, виявлені в художньому тексті. Це й не дивно, адже ще за 8 років до цитованої статті у трактаті „Із секретів поетичної творчості”, учений не лише засвідчив інтерес до психологічної науки, що активно розвивалася, але й указав на можливість синтезу з літературознавчою, власне на неможливість існуванні другої без першої. Недаремно автор одним із перших своїх завдань вважав необхідність заявити про „загальнопсихологічні основи.

які мають рішучий вплив на процес поетичної творчості” [9, с. 65]. (Курсив наш – С.М.).

Тож і наше завдання безпосередньо стосується такої кореляції. Як зауважувалося вище, на рівні темпераменту митця. Аналіз мегатексту В. Винниченка переконує у складності його (темпераменту) структури. Поверховий погляд засвідчує домінування холеричної складової. Це й не дивно, адже для цього типу притаманна сильна, неврівноважена, рухлива нервова система, яка відзначається перевагою збудження над гальмуванням. Холеричний темперамент вирізняється циклічністю та імпульсивністю, які неодноразово демонстрував В. Винниченко у своїй літературній, і громадській діяльності. Холерик може повністю віддатися справі, завзято працюючи, енергійно переборюючи труднощі в досягненні мети, і раптом усе кинути. Приказка „хто швидко сіє, той швидко збирає”, здається, саме про холериків. Недарма, коли за В. Винниченком було встановлено негласний нагляд поліції, то в документах Київського жандармського управління він проходив під прізвиськом „Скорий” [5, с. 32].

Не менш вагомою у структурі темпераменту В. Винниченка є й сангвінічна складова, типологічно близька до холеричної на рівні емоційності (відмінність між цими типами полягає у її мірі: холерик – високий, сангвінік – низький). Згідно з класифікацією Г. Айзенка, обидві складові засвідчують здатність їх носіїв до активної дії, що також підтверджується загальновідомими біографічними фактами та художньою їх трансформацією в літературних та публіцистичних текстах.

У той же час, мегатекст В. Винниченка насичений маркерами тривожності, песимізму, глибокодумності, схильності до роздумів, чутливості, емоційності, що є поруч із іншими рисами – ознаками меланхолійного типу темпераменту, та розважливості, принциповості, упертості, стійкості й спокійності – ознаками флегматика. Усі ці ознаки характеризуються відомим німецько-британським психологом як слабкість вищої нервової діяльності у першому варіанті (меланхолік) та інертності – в другому (флегматик).

На перший погляд, шукати схожості з авторською особистістю в цьому разі годі. Але це тільки на перший погляд. Глибоке прочитання мегатексту митця засвідчує досить цікаву психологічну ситуацію, яка свідчить про амбівалентність його особистості. Тож парадоксальність його мистецького хисту, засвідчена Л. З. Мороз у відомій монографії „Сто рівноцінних правд: Парадокси драматургії В. Винниченка”, цілком вмотивовується структурою психіки В. Винниченка, яка виявляється в його творчості.

Розглянувши відоме „коло Айзенка”, яке дає уявлення про взаємодію визначальних вимірів особистості, переконуємося у точності наших оцінок на рівні холерично-сангвінічному. Адже й імпульсивність, і висока збудливість, і дратівливість, і образливість, і непостійність, і

піддавання настрою, і висока активність, що вирізняють холерика, і контактність, відкритість, ініціативність, що виокремлюють сангвініка, – все це риси В. Винниченка-екстраверта. Наявність у психосоматичній іпостасі письменника паралельно з цим інтровертних меланхолійно-флегматичних рис оприявило неординарність Винниченка-особистості, що відбилася у його творчості.

Така кореляція несумісних у межах психологічної норми характеристик дає підстави віднести Володимира Винниченка до осіб циклотимного типу. Характерними для нього, за Е. Кречмером, є такі риси, як величезна екстенсивність роботи, прагнення до узагальнень та опису конкретного наукового матеріалу, а також схильність до всього чуттєвого [4, с. 171]. Особи циклотимного типу схильні до перепадів настрою, вони досить чутливі до станів довкілля (природа, погода, стан здоров'я тощо), здатні швидко переходити від пасивного безпосереднього споглядання до активної популяризації здобутих ними знань, концепцій, ідей.

Циклотимність Володимира Кириловича можна пояснити, передусім, перепадами в його стані здоров'я. Іноді він почував себе „хворим, у якого одна мрія: заснути цю ніч і не качатись до ранку з розплющеними очима. У якого одне бажання: могти завтра прожити до вечора без головної болі” [8, с. 16].

Про перепади в настроях та залежність праці від самопочуття він зізнається у листі до С. Чикаленка із санаторію в Німеччині: „Та взагалі у мене зараз страшенно філософський погляд на світ, в душі стоїків. — абсолютно все байдужим, нецікавим здається. Мене ніщо не здивує і не захопить. Що ж до кохання і взагалі полових питань, то я зараз надзвичайно моральний. І (широ кажу) просто не розумію, як то можуть люди кохатися, можуть виробляти якісь акти. Це мені здається таким зайвим, гидким, брудним, що я цілком тепер розумію і проповідь Толстого, і моральність всіх добродійних, які сердяться на других за те, що самі не можуть. Якби я міг, я б тепер написав щось в душі Сергія [Єфремова] і обрадував його хоч раз. Та на жаль не втну”. Проте навіть у стані філософських роздумів він не втрачає грайливого оптимізму: „А як зможу втнути, то, певне, цей рідкий стан мій зникне і я, навпаки, цілком зрозумію знову тих, які виконують закон природи як найінтенсивніше й екстенсивніше” (лист від 10 березня 1910 року) [7, с. 31].

В. Винниченко несвідомо відчував свою циклотимність. У листі до Розалії Ліфшиць від 21.08.1914 р. він аналізує свій стан, асоціюючи його із довкіллям: „У нас вітер і холодно. Я сиджу в хаті і слухаю, як плаче хвора дитина за стіною. Сонце світить в вікна, і на столі хитаються тіні дерев з вулиці. Дзвінко й сухо цокотять за вікнами ноги прохожих по дошках. Сумно й самотньо. Вітер гудить і шелестить жовтіючим листом. Моя втома і слабкість не проходять. Я не знаю, що це таке. Стараюсь не піддаватись, і нема сили. Піду зараз у місто, буду ходити. Писать більше не можу, бо – писатиму нудну дурницю. Але ти не турбуйся, – в цій

утомі є й хороше: ніжний сум і солодка безвладність. Я наче безвольно сунусь кудись, і те, що нічого не можу зробити проти – є дуже приємне” [6, с. 71].

У Щоденнику письменник ретроспективно порівнює себе то з „диким кабаном”, то із „сухою билинкою”: „...Я був як поле-цілина, яке буйно і щедро давало свої соки направо й наліво. Тепер треба йому й удобрення, і догляду, і розуму. А для цього насамперед потрібна воля, яка в мене зовсім не вихована, дика, як бур’ян. Вона може кинутись на перепону диким кабаном і зараз же зламатись, як суха билинка” [1, с. 85].

Дійсно, інколи він „диким кабаном” – конструктивно й дуже швидко відповідав на критику новим твором, але бували й періоди занепаду й зневіри, коли вистачало сил лише на емоційні висловлювання обурення на адресу опонентів. Коли Винниченко добре почувався й був упевнений у своїх силах, то демонстрував готовність прийняти критику й відповідати на неї зважено. „До уваги і критики відношусь серйозно й уважно, безсторонності і бажання що б там не було довести своє, – читасмо у листі до Чикаленка. – Але досі, мушу сказати, в моїх поглядах ще ніхто не міг мене збити” [7, с. 214].

Проте є у нього й такі зізнання: „...я стомився. Кожну річ, яку я задумую для української публіки, я мушу перш усього перевірити, чи не викличе вона по головного обурення. І вже через це одне та річ стає нудною для мене, я кидаю її. Потім мені надокучили нотації критиків. Який би поганенький критик не був, він вважає за свій обов’язок за добрий тон, вилаяти мене (не розібрати думку, образ, картину, а тільки вилаяти). /.../ Це стало таким уже звичним і банальним, що я просто не можу читати українських „критиків”. І мені хочеться спочити, зникнути, щоб мене забули і я забув усю цю дріб’язковість, злобність, роздратованість” [11, с. 314].

У такі моменти, як зауважує Григорій Костюк, Винниченко „самоізолюється від цілого світу, намагається не мати ні з ким контактів, жити з книгами, власними роздумами, з самим собою” [2, с. 13].

Зрештою, письменника рятувала творчість. А компенсацією неприємних відчуттів від докорів критиків було те, що його твори не залишалися „під сукном”, а доходили до читачів.

Циклотимність Володимира Винниченка, а в цілому і його життя викликає у нас асоціації з міфом стародавніх греків про Фенікса. Смісл цього вічного двигуна пояснює С. Максименко: „Енергія задачі і натхнення під час її розв’язування відновлює витрачену енергію. Навіть більше – ці дії створюють прибуток енергії, готовність до продуктивніших дій. Адже натхнення – спалах енергії в ту мить, коли хвиля енергії здіймається до максимуму. Відбувається ніби ядерний вибух. Він і осяює те, що було за межею відомого” [3, с. 612].

Як бачимо, амбівалентність настрою, поведінки, емоційної сфери і, як наслідок, творчої активності/пасивності, натхнення/мовчання, що засвідчені в мемуарних джерелах, очевидні.

Як очевидна продемонстрована вище амбівалентність ознак типів темпераменту. Хоч холерично-сангвінічна складова його психічної іпостасі й видається при цьому домінантною. Безумовно, гіперактивність у літературі й політиці дає для цього усі підстави. Та водночас текстуальний простір мегатексту письменника увиразнює й підсвідоме прагнення до умиротворення на тлі тієї високої динаміки витрат енергії. Психопоетикальний аналіз, на наш погляд, як жоден з інших підходів до літературного твору сприяє розкриттю психічних порухів автора, а їх осягнення, за принципом герменевтичного кола, уможливорює глибше розуміння художніх смислів.

Список використаної літератури

- 1. Винниченко В.** Щоденник. 1911–1920. – Т. 1 / В. Винниченко. – Едмонт – Нью-Йорк : Видання Канадського інституту Укр. студій, 1980. – 500 с. **2. Винниченко В.** Щоденник. 1921 – 1925. – Т. 2 / В. Винниченко. – Едмонт – Нью-Йорк : Видання Канадського інституту Укр. студій, 1983. – 498 с. **3. Загальна психологія.** / За заг. ред. академіка С. Д. Максименка. Підручник. – 2-ге вид., переробл. і доп. – Вінниця : Нова Книга, 2004. – 704 с. **4. Загальна психологія.** Навч. пос. / за ред. О. Скриниченко, Л. Долинська, З. Огороднійчук та ін. – К. : „Академія психологічних наук”, 2002. – 464 с. **5. Кульчицький С., Солдатенко В.** Володимир Винниченко / С. Кульчицький, В. Солдатенко. – К.: Видавничий дім „Альтернативи”, 2005. – 376 с. **6. Листування В. Винниченка та Р. Ліфшиць (1914)** // Слово і час. – 2000. – №7. – С. 69 – 73. **7. Листування Володимира Винниченка і Євгена Чикаленка (1902 – 1916).** Вступне слово Н. Миронець і В. Панченка // Вежа. – 1997. – № 8 – 9. – С. 187 – 220. с. **8. Миронець Н.** „Історія наша се... боротьба за національне існування...” (Листування Є. Х. Чикаленка з В. К. Винниченком) / Н. Миронець // Пам'ять століть. – 2001. – № 6. – С. 3 – 33. **9. Франко І.** Із секретів поетичної творчості / І. Франко. – Повне збір. творів. – Т. 31. – К., 1981. – С. 45 – 119. **10. Франко І.** Новини нашої літератури: Володимир Винниченко. Краса і сила / І. Франко // Дивослово. – 2005. – № 7. – С. 20 – 21. **11. Чикаленко Є.** Щоденник / Є. Чикаленко. – Львів, 1931. – 388 с.

Михида С. П. Психопортрет В. Винниченка: психосоматичні маркери

У статті запропоновано нові методологічні підходи до окреслення психологічного портрета письменника. Завдяки виявленню взаємозалежності психоструктури митця і його творчого результату висвітлено окремі риси психопортрета видатного українського письменника і політика Володимира Кириловича Винниченка. Особлива увага приділена психосоматичній сфері художника слова. З'ясовано, що поєднання ознак різних типів темпераменту стало важливим чинником художності.

Проаналізовано малу прозу В. Винниченка, з'ясовано її експлікаційну прозорість, високу інформативність у розкритті психотруктури автора. Підтвердження цьому знайдено у письмових свідченнях сучасників та авторських мемуарних текстах: щоденниках, епістолярії. А власне художні явища засвідчили ряд доміант, які мають відверто психоавтобіографічний характер і дозволили виявити особливості темпераменту митця та їх вплив на художність.

Ключові слова: мегатекст, психоавтобіографізм, психосоматика, темперамент, поетика.

**Михида С. П. Психопортрет В. Винниченко:
психосоматические маркеры**

В статье предложены новые методологические подходы к разработке психологического портрета писателя. Благодаря выявлению взаимозависимости психоструктуры художника и его творческого результата освещены отдельные черты психопортрета выдающегося украинского писателя и политика Владимира Кирилловича Винниченко. Особое внимание уделено психосоматической сфере художника слова. Выяснено, что сочетание признаков разных типов темперамента стало важным фактором художественности.

Проаналізовано малую прозу В. Винниченко, выяснено ее експлікаційну прозорість, високу інформативність в раскрытии психотруктуры автора. Подтверждение этому найдено в письменных показаниях современников и авторских мемуарных текстах: дневниках, эписотлярии. А собственно художественные явления показали ряд доминант, которые имеют откровенно психоавтобиографичний характер и позволили выявить особенности темперамента художника и их влияние на художественность.

Ключевые слова: мегатекст, психоавтобиографізм, психосоматика, темперамент, поэтика.

**Mykhyda S. P. Psychoportret Vynnychenko: Psychosomatic
Markers**

A new methodological approach to defining psychological portrait of the writer. Thanks to identify interdependencies psyhostruktury artist and his creative output covers some features psyhoportreta prominent Ukrainian writer and politician Vladimir Kyrylovych after. Particular attention is paid to the psychosomatic field of writers. It was found that the combination of features of different types of temperament was an important factor artistry.

Analysis of small prose Vynnychenko, found it eksplikatsiynu transparency, highly informative in revealing psyhotruktury author. Confirmation of this is found in the written testimony of contemporaries and copyright memoir texts: diaries, epistolaryi. A proper artistic phenomena witnessed a number of landmarks that are frankly psyhoavtobiohrafichnyy

character and revealed the artist's temperament characteristics and their impact on artistry.

Key words: mehatekst, psyhoavtobiohrafizm, psychosomatics, temperament, poetics.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2013 р.

Прийнято до друку 27.09.13 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Фоменко В. Г.